

BIRGER HAGÅRD:

Sydafrika i förvandling

Birger Hagård har under några veckor studerat de sydafrikanska problemen på ort och ställe.

Ett allt större tryck inifrån nationen har drivit fram den pågående förändringsprocessen.

Den svaga ekonomiska tillväxten beror bl a på den ohämmade ökningen av statsutgifterna under många år.

”Målet är en total ny rättvis ordning, enligt vilken varje invånare kommer att åtnjuta samma rättigheter, samma behandling och möjligheter, inom alla politiska, sociala och ekonomiska områden.” Dessa ord av den sydafrikanske statspresidenten F W de Klerk 1990 markerade inledningen av slutfasen på den enorma förändringsprocess, som nu pågår i Sydafrika. Den har drivits fram inte främst som ett resultat av utländska sanktioner utan fastmer på grund av ett allt större tryck inifrån.

Det är knappast heller någon tillfällighet, att utvecklingen skjuter fart vid en tidpunkt, som kännetecknas av de socialistiska diktaturernas sönderfall. Det marxist-leninistiskt influerade ANC (African National Congress) kunde inte längre räkna på stöd ifrån Sovjet utan förhandlingsbenägenheten ökade. Därmed kunde de vita också med mindre fruktan se framtiden an och bli böjda att acceptera de oundvikliga förändringarna och därmed slutet på en överhöghet, baserad på rasdiskriminering av befolkningsmajoriteten.

Det skall dock påpekas, att det successiva avskaffandet av apartheid började redan i slutet av 1970-talet. Under 1980-talet följde så slag i slag avskaffandet av den ena diskriminerande lagen efter den andra: t ex 1981 rätt till facklig organisation, 1983 politiska rättigheter till färgade och indier – en ny författning antogs och ett trekammarparlament infördes för vita, färgade och indier, 1985 avskaffandet av passlagarna, 1986 full äganderätt för svarta, slut på de obligatoriska befolkningsomflyttningarna, avskaffandet av rasrestriktioner i immigrationslagarna, 1987 definitivt avskaffande av arbetstill-

Riksdagman Birger Hagård är docent i statskunskap.

fällen, reserverade för vita. Och 1990 legaliserades ANC, PAC (Pan African Congress) och kommunistpartiet. Samtidigt frisläpptes ANC-ledaren Nelson Mandela och andra sk säkerhetsfångar. Utvecklingen bort från apartheid var alltså paradoxalt nog i full gång, då sanktionspolitiken inleddes från vissa länders sida – däribland Sverige.

Mitt under denna kampanj, som föregick den nyligen avhållna folkomröstningen om de Klerks reformpolitik, kunde jag tillsammans med min riksdagskollega Hugo Hegeland på inbjudan av Southern African Forum studera de sydafrikanska problemen på ort och ställe. Under ett par veckors tid reste vi runt i landet och träffade företrädare för regeringen, alla de större partierna, befolkningsgrupperna, för handelskammare, näringslivet samt olika delar av utbildningsväsendet – faktiskt träffade vi också president de Klerk som hastigast på en av dennes turnéer.

Före en analys av de aktuella problemen finns det anledning att erinra om några basfakta.

Sydafrika består i dag av de fyra provinserna Transvaal, Oranjefristaten, Natal och Kapprovinsen. Därtill kommer de svarta republikerna Bophuthatswana, Venda, Transkei och Ciskei, som dock endast erkänts som självständiga av Sydafrika. Pretoria är säte för regeringen och den centrala administrationen, medan parlamentet sammanträder i Kapstaden.

Befolkningen uppskattas till ca 31 miljoner (exklusive 6 miljoner i de fyra svarta republikerna). Av dessa är 5 miljoner vita, drygt 3 miljoner färgade, 1 miljon asiater (varav 99 % indier) och 22 miljoner svarta. Ca 60 procent är under 20 år och ca 40 % under 14 år. Befolkningssiffrorna är

dock synnerligen osäkra. Det uppgavs, att folkräkningen i Soweto, den svarta mångmiljonstaden sydväst om Johannesburg (drygt 3 milj invånare) tillgick så, att man räknade antalet hus och multiplicerade detta med antalet medlemmar i ett afrikanskt "normalhushåll".

Det finns i Sydafrika inget språk, som talas av en majoritet. Afrikaans och engelska är de båda officiella språken. Afrikaans är modersmål för 60 procent av de vita och de flesta bland de färgade. Engelska åter är modersmål för de övriga 40 procenten av de vita samt för de flesta asiaterna och en del i de andra befolkningsgrupperna.

Sydafrika är i alla avseenden ett kontrasternas land. Det gäller landet i fysiskt hänseende. Oändligt sköna naturscenerier med tropisk grönska, flodlandskap och blomstrande jordbruksbygder möter sterila ökenlandskap. De lätta havsbriserna bryts mot inlandets hetta. Mot de välbärgade villakvarteren i Randburg och för den delen också Soweto, som ju i svensk rapportering så gott som alltid framställs, som eländets elände, vilket är lögn, kan ställas de trista ghetton som onekligen finns i storstadsområdenas utkanter. Det är ett land, som i vissa delar har en infrastruktur på absolut högsta nivå, t ex transportsidan. Ett väl utbyggt vägsystem korresponderar med ett likaledes väl utbyggt flygnät. Samtidigt som utbildningsområdet och framför allt bostadssidan stöter på nästan oöverstigligena problem. I mångt och mycket är Sydafrika i dag ett i-land – och ett högt utvecklat sådant – mitt i ett u-land med alla dess gängse svårigheter.

"Apartheid är socialism"

Sydafrika har i dag en lika svag ekonomisk tillväxt som Sverige, beroende på in-ternerna svagheter och inte så mycket på sanktionerna. Tillbakagången började redan på 1970-talet, dvs ett decennium före sanktionerna. Bland orsakerna finns en ohämmad ökning av statsutgifterna och skatterna. Statsutgifternas andel av BNP ökade mellan 1980 och 1989 från 21 till 32 procent. Medan sysselsättningen inom den privata sektorn mellan 1975 och 1987 ökade med 16 procent, var den samtidiga ökningen i den offentliga sektorn 61 procent.

Apartheid ledde till en ofantlig byråkrati. Olika etniska grupper skulle särbehandlas. 1989 fanns det inte mindre än 151 regeringsdepartement (t ex 18 för social- och hälsofrågor, 14 för utbildning – samma antal vid mitt besök – 14 för finans- och budgetfrågor, 14 för skogs- och jordbruksfrågor osv). Slagordet "Apartheid är socialism" förefaller berättigt.

I februari förlorade nationalistpartiet ett fyllnadsval efter den tidigare talmanen i valkretsen Potschefstroom till de konservativa. Därmed var de Klerks position och det fortsatta reformarbetet utsatt för ett direkt hot. Presidenten satte emellertid allt på ett kort. Han hade tidigare lovat den vita valmanskåren att få folkomrösta om hans reformpolitik. Nu var tiden inne. Den 17 mars skulle avgörandet ske. Efter en delvis hård valkampanj kunde de Klerk inregistrera en förkrossande seger. Mer än 2/3 av de vita väljarna – så många som 86 % deltog – gav honom stöd.

Därmed fortsätter arbetet i CODESA (the Convention for a Democratic South Africa) och de Klerk och nationalistpar-

tiet har fått sin position stärkt. CODESA är den viktigaste institutionen i Sydafrika nu. Nitton olika parter (från de olika partierna till företrädare för de fyra svarta republikerna) sammanträder regelbundet för att finna lösningar.

Det konservativa partiet liksom fraktionerna på den yttersta högerkanten har hittills vägrat att delta. Det finns dock en falang inom det konservativa partiet, som stärkt efter resultatet i folkomröstningen, kan tänkas föredra att vara med.

En ny författning

En författningsuppgörelse börjar i grova drag ta form. I botten skall finnas en fri- och rättighetsförklaring (Bill of Rights), som ger minoriteterna ett skydd (vita, indiska, färgade likaväl som svarta minoriteter).

En lagstiftande församling förutsättes vald i proportionella val med lika rösträtt för alla – det finns ett intresse för det tyska systemet med två röster, en i majoritetsvalkretsen och en på en proportionell lista i delstatsvalkretsen. Denna kammare skulle kompletteras av en regionalt vald andra kammare av de partier, som i de regionala församlingarna nått 10–15 procent av platserna. De skulle sedan proportionellt välja representanter till den "regionala" riksförsamlingen. En spärr förutsätts också finnas. Sätts den vid 5 procent, torde bara ANC, NP och Inkhata finnas med.

Intet är dock klart, då detta skrivs (10/5). CODESA II har påbörjat sitt arbete och inväntar resultatet från en subkommitté. Så mycket kan dock konstateras, att parterna i stort sett är överens. De har fått ge och ta. ANC var från början helt in-

ställt på en starkt centraliserad stat, medan NP (nationalistpartiet) önskade en mer eller mindre federal stat. Ordet federal eller förbundsstat tycks nu vara bannlyst. Det finns dock en uppslutning kring en regionalism av spansk eller italiensk karaktär, där dock uppenbarligen NP förutsätter långt gående befogenheter för regionen liksom för de lokala enheterna. NC ville ha nio regioner och ANC 14. Här sker en kompromiss i och med att man enas om 10 och Xhosafolket får sin egen region.

Uppenbarligen kommer förhandlingarna att fortsätta. Det antogs vid vårt besök, att en interimregering kanske skulle kunna bildas tidigast till hösten och att val till en konstituerande församling skulle kunna äga rum kring årsskiftet. Det nu avisade regeringsförslaget tedde sig helt oacceptabelt. Det förutsatte ett triumvirat mellan ledarna för de tre största partierna. Sannolikt kommer det att ta sin tid, innan man blir överens om nästa författningssteg.

Sverige och Sydafrika

Sanktionerna från omvärlden mot Sydafrika har haft en mycket begränsad betydelse. De finansiella, som startade med Chase Manhattan Bank 1986, tvingade fram en återbetalning av lån. Frånvaron av investeringar har också haft en viss betydelse. Större roll, inte minst opinionsmässigt, har den tidigare idrottsbojkotten möjligen haft. Sydafrikanerna har en stark känsla för idrotten, vilket kom till uttryck inte minst under vårens världsturnering i cricket, som Sydafrika deltog i för första gången på många år. Idrottsisoleringen har tvivelsutan tett sig påfrestande för den stora publiken.

Handelssanktionerna har dock knappast betytt något alls rent generellt. Ny marknader har ersatt de förlorade. Något varubrist har inte heller funnits i Sydafrika. På bilsidan för att ta ett exempel har Volvo och Saab försvunnit från marknaden. Andra märken finns dock representerade. Åtta bilfabriker lär finnas igång. Audi, BMW och flera japanska. Lagstiftningen kräver dock, att en viss andel ska vara tillverkad i Sydafrika, varför det inte är fråga om rena sammansättningsfabriker. Enligt regeringens skrivelse till riksdagen (1991/92:42) har andelen anställda i svenska företag sjunkit från 2 881 1983 till 1 577 1990. Med tanke på de normala afrikanska försörjningsbördorna har därmed 7 000–8 000 människor mist sin bärgning. Det torde vara det mest påtagliga resultatet av den svenska sanktionpolitiken!

För att genomföra apartheid tvångsförflyttades miljontals svarta samtidigt som industrier socialiserades för att skapa arbetstillfällen för vita (svarta kunde avskedas). Trots avsocialiseringen under senare tid ägs i dag 32 procent av näringslivet av staten. Därmed är Sydafrika som en följd av apartheid – det mest socialiserade landet utanför kommunistvärlden. Nu, menar ANC-anhängare, är det deras tur att socialisera för att skapa jobb åt sina anhängare. Inte minst vänd man blicken mot jorden – 87 procent ägs av 10 procent vita. Jordreform blir därför ett aktuellt krav. Man blundar för att liknande jordreformer totalt har misslyckats i andra afrikanska stater.

Avvecklingen av apartheid har också föranlett regeringen att sälja ut statliga företag, men det är bara de redan etablerade storföretagen som kunnat köpa. So-

en följd av detta äger sex storföretag 80 procent av de börsnoterade företagen. De har alltså den reella ekonomiska makten. Detta är en frestelse, som är svår att motstå för den grupp marxist-leninister inom ANC som har skolats i Sovjet och som av rent ideologiska skäl vill socialisera privategendom.

Stödet till ANC

Det är detta ANC, som år efter år har uppburit stöd — och uppenbarligen alltså gör det — från svenska skattebetalare i — som det uppges — storleksordningen ca 100 miljoner kronor om året. Riksdagens revisorer har anmärkt på det hysch-hysch, som gällt detta bistånd. Det har hemligstämplats. SIDA har fått agera utan insyn. Även konstitutionsutskottet har i år sagt ifrån, att det måste bli slut på detta hemlighållande, som uppenbarligen pågått sedan länge och omhuldat av socialdemokraterna. Det finns ingen rimlig anledning att fortsättningsvis subventionera ANC, i realiteten det kanske största av de sydafrikanska partierna. För att få fortsatt stöd kallar sig ANC "rörelse" och

inte parti. Detta borde dock vara helt ovidkommande för Sverige. Till allt detta kommer också, att Sverige via SIDA bidragit till en fond, ur vilken pengar har lämnats för att försvara Winnie Mandela i hennes beryktade rättegång. När blev det en uppgift för svenska skattebetalare att ta sig an försvar för rent kriminell verksamhet i främmande länder i allmänhet och Sydafrika i synnerhet? Biståndsmministern Alf Svensson har all anledning att syna SIDA:s agerande beträffande Sydafrika och ANC närmare. Hemligstämpeln kan ju inte gärna gälla honom.

Den borgerliga regeringen har nu lagt fram en proposition, som innebär, att de svenska sanktionerna mot Sydafrika skall upphöra först när en interimregering inrättats. Därmed går man en av parterna i Sydafrika, ANC, till mötes. ANC har velat ha kvar detta som ett förhandlingskort gentemot sina motparter i CODESA II. Det finns dock ingen anledning för Sverige att ensidigt engagera sig för en parts intressen. De svenska sanktionerna har varit omotiverade och olyckliga från början och bör därför upphöra omedelbart.